

אקשן פרפורמנס ומערכת היחסים בין השתאות, פליאה, סקרנות וענווה

בין החלונות, והפעולה המשותפת של דחיקה ומשיכה מאפשרת לי לנתק את האגן ואת הרגליים מהקיר ולרחף באוויר. עכשיו, כשכל גופי כמעט מרחף במאוזן, במעין עמידת ידיים על הקיר, אני מבחינה בקבוצת ילדים רוכבים על אופניים בכיכר שלמרגלותיי, כמו להקת ציפורים קטנטנה שמציירת עיגולים במעופה, והכל נראה לרגע מהופך: האם הם חגים מעליי? האם אני מתבוננת עליהם מלמטה? רגליי נפרדות ומהלכות באוויר, בתנועה איטית חוזרת ונשנית. זוהי סיטואציה ייחודית ומתעתעת: אני שומעת את המגוון הרחב של קולות העיר, אבל חושיי ממוקדים בעיקר בתנועות הקלות של האוויר שסובב אותי. לכאורה, מצויה באותו מרחב ככל האנשים בעיר, אבל החלל שאני מרחפת בו הוא מקום אחר עם חוקים שונים. תלויה בעזרת הרתמה על קיר הבניין, אני יכולה לנשום, אני שוחה כמו דג.¹

בשנים שבהן התאמנתי בריקוד על קירות והופעתי בפני קהל, נוכחתי שבמהלך הריקוד אני חשה שאני במקום אחר לחלוטין, קסום, שאינו כפוף לחוקים ולמגבלות של העולם הרגיל והיומיומי שלנו. היחס המרחבי הרגיל אל הכבידה משתנה, ואני חשה מעין התרחבות ופריצת גבולות, חיצונית ופנימית.

כריכת הספר ניורופנומנולוגיה של פלא והשתאות - לקראת מדע קוגניטיבי לא רדוקציוני Cover photo: A Neuropsychology of Awe and Wonder -Towards a Non Reductionist Cognitive Science

במהלך כתיבת עבודת התזה שלי לתואר השני², הומלץ לי על ידי המנחה להביט בספר *A Neuropsychology of Awe and Wonder* (Gallagher et al, 2015). על כריכתו של הספר מופיע צילום של אסטרונאוט, לבוש בחליפת חלל ובמסכה שמכסה את פניו, ומבעדה נשקפות עיניו כשהן פקוחות לרווחה בהבעה של השתאות ופליאה, כשמאחוריו ניבטים מרחבי החלל החיצון.

בהקדמה לספר נכתב: "הספר עוסק במחקר המדעי הראשון שנעשה על עולמם הפנימי של הנוסעים בחלל, ועל התחושות הדומיננטיות של השתאות ופליאה שהתעוררו בקרב האסטרונאוטים במהלך המסע" (Gallagher et al. 2015, 3). חוויית התנועה בתנאים של האסטרונאוטים בכבידה מופחתת בחלל החיצון יצרה תחושה של השתאות (Awe) ופליאה (Wonder)³.

אסתר ורובל

הקדמה

המקום: הכיכר האדומה (Den Røde Plads Holstebro) בעיר הולסטברו שבצפון דנמרק בשנת 2018.

אני צועדת צעד ענקי, תלויה באוויר במשך כמה שניות, ובסופן אני נוחתת על גבי לוח זכוכית עבה שקבוע בצלע האנכית של הבניין. באצבעות הידיים אני נאחזת ברווח שבין שני חלונות הזכוכית הענקיים ולרגע נעצרת. אני משחררת יד אחת מהזכוכית ומחליקה אותה על המשטח הקר, קרוב יותר למרכז הגוף שלי, ואז לוחצת אותה אל הזכוכית העבה. אני מושכת בידי השנייה, שעדיין נאחזת במרווח

ורובל בחזרות לעבודה Se byen verikalt, דנמרק, 2018. צלם: יון קריסטנסן Wrobel rehearses Se byen verikalt, Den Rose Plads, Denmark, 2018.

חנה וזאנה גרינוולד ודפנה קרון. היצירה הועלתה במסגרת שבוע המחול יהודי "יש מאין".

מקומי כבת מלך (2021). כוריאוגרפיה, כתיבה וביצוע: גיטי פורנס. מתוך התוכנייה: "להיות פשוט או פשוט להיות? חיפושה של יוצרת, אישה, אם, נערה וילדה אחר 'מקום' להיות בו, להתקיים בו בפשטות וללא צורך באישורים." פרויקט סיום חממת יצירה של מועצת הפיס למחול בתל אביב. ריקוד הסולו הועלה במסגרת "פסטיבל יהודי בינלאומי לתרבות עכשווית", וגם בשבוע המחול היהודי "יש מאין".

מקומיין (ביידיש: *שוב אנו חוזרים*; 2022). כוריאוגרפיה, כתיבה, הלחנה וצילום וידאו: גיטי פורנס. ביצוע: גיטי פורנס ואחותה נחמה אוסיבל. הפקה מוזיקלית ונגינה: טל אברמוביץ, מיכל עמר ומירי לוין. מופע פרפורמנס רב תחומי המשלב תיאטרון מחול, וידאו־ארט, ניגונים מקוריים בכלים חיים על הבמה וקטעי ספוקן וורד, בליווי אמנותי של פרופי נטע פולברמכר. היצירה הינה מסע בין דורי, בו היוצרת פוגשת את בני משפחתה בצל השואה, בוחנת את שורשיה ומבקשת להתמקד בכוח התקומה וההשתייכות לנצחיות האלוקית. היצירה זכתה למענקי תמיכה של הקרן ליוצרים עצמאיים של מנהל תרבות ושל מועצת הפיס לתרבות ואמנות. עלתה להופעת בכורה במסגרת "הפסטיבל היהודי הבינלאומי לתרבות עכשווית" ובמסגרת "מחול שלם".

סיכום

בהתבוננות בפסיפס העשיר, הצבעוני והמגוון של חמשת הנשים החלוצות סינל אלוני, שושי ברוידא, חיה אליס שלמה, עטרה הפנר וגיטי פורנס, ניכר כי הן הובילו יחד מהלכים חדשניים במחול הנשי המקצועי במגזר החרדי, תוך שכל אחת מהן מביאה לידי ביטוי את הקול הייחודי שלה. הן מתמודדות עם איחוי הקרע שבין גוף לבין נשמה, בין תנועה מקודשת לבין תנועה של חול, בין התשוקה הפנימית לתנועה החיצונית, בחיפוש אחר הדיוק התנועתי שבין האיפוק והאיסוף המתבקשים מתוך הנפש לבין שפת הבמה. מתוך כל השאלות הללו צומח קול חדש בתנועה.

הערות שוליים

¹ בקטעי המחול ביצירה כנפי הרוח לכוריאוגרפיה של סינל אלוני השתתפו: עריכת מוזיקה: הוד ד״ן; חיבור קטעים מוזיקליים: גבריאל חסון, סיני תור (שופר), שני לוי (נבל); קריינות נשית: שחר לוי; קריינות גברית: אילן נוב; עיצוב מנורות: איילה צרפתי (אחותה של פורגוס).

ד״ר נורית סירקיס בנק היא חוקרת, אוצרת ומרצה אודות אמנויות רב תחומיות בהשראה עולם התוכן היהודי. בוגרת האוניברסיטה העברית, ירושלים, בתחומי הפילוסופיה ותולדות האמנות. סיימה את לימודי הדוקטורט במסגרת החוג הרב־תחומי לאמנות יהודית בפקולטה למדעי היהדות באוניברסיטת בר אילן. עבדה במוזיאון ישראל במשך 15 שנה, שימשה כאוצרת מוזיאון וולפסון לאמנות יהודית במשך חמש שנים. ראש חטיבת אמנות פלסטית במזים "אמנות ואמונה".
כלת "אות הנשיא למתנדב" בשנת 2019 על תרומתה הייחודית בתחומי התרבות, האמנות והרוח. מלמדת בשלוחה החרדית של האקדמיה בצלאל. מקדמת תהליכי יצירה בציבור החרדי, הן באמנויות הפלסטיות והן באמנויות הבמה. החזון שלה הוא להקים "היכל אמנויות השראה" – מרכז תרבות ייחודי המשלב מגוון אמנויות המונגשות לציבור החרדי.

שפת העצות זו שפה מאוד נשית. יצאנו כולנו ליער, ושם פיתחתי סוג של תנועה שקראתי לו "דנסיטי": כולנו נגענו בעצים, חשנו את העצים, טיפסנו על העצים ופיתחנו שפה שנולדה מתוך התחושות שלנו כלפי העצים. נועה דר יצרה את עבודת הוידאו־ארט שהוקרן על גבי הבמה השחורה, שעליה הרקדניות לבושות בגדים לבנים מתנולות ומסתתרות עם הוידאו של העצים שזזים. בנוסף למחול ולווידאו היו גם טקסטים שכתבתי בתקופה המאתגרת שלי, שהפכו לחלק בלתי נפרד מהמופע. בנוסף לכך הייתה על הבמה מוסיקה מקורית שיצרה מיטל ברכה קרני על פסנתר, יחד עם כלי הקשה עם צביה צור והזמרת אפרת כהן. היצירה הזאת, בכוריאוגרפיה שלי ובביצוע להקת המחול כרמיה והליווי האמנותי של רחל גרונדמן, כמו בכל היצירות שלי, היא רב תחומית. הרגשתי שהיצירה הזאת היא "קבלה". התהליכים שעברתי בנפוי הביאו אותי לנעת בעולם נסתר. היצירה עלתה לבמה בשנת 2014, והיום אני חושבת שהעולם עדיין לא היה לקבל אותו. אנשי המקצוע בתחום המחול מאוד העריכו את היצירה הזאת, אך הציבור החרדי עדיין לא היה בשל לקבל אותה. הייתה התנגדות. באותה שנה נסגר בית הספר למחול של שושי ברוידא והדבר הכה גלים בכל עולם המחול של הציבור החרדי. באותה שנה גם נפטרה אפרת ברק, המפיקה של המופע. זה היה שבר על גבי שבר. נסעתי למסע רוחני באוקראינה, לרבי נחמן ולבעל שם טוב. אמרו לי שהם "רופאי הנשמות" וזה היה בדיוק מה שהייתי צריכה. ריפוי לנשמה.

יצירות נבחרות

החצאית (2015), סולו דיאלוג מול חצאית שחורה. כוריאוגרפיה וביצוע: גיטי פורנס. מחקר נשי על המקום של החצאית בתור אישה, רעיה, אמא על הבמה ומחוצה לה. האם אני החצאית או, האם החצאית היא אני? עם סיום המופע אני חוזרת לבמה בלבוש החסידי המלא שלי ומנהלת עם הקהל דיאלוג בנושא הלבוש והמהות והחיפוש שלי כאמא שרוקדת ויוצרת.

און אוף On/off (2016), טריו. כוריאוגרפיה טקסטים וסאונד: גיטי פורנס, בביצוע: להקת המחול כרמיה. ליווי אמנותי: רחל גרונדמן. היצירה הינו שילוב של קול ותנועה, עוסקת בעניין הבחירה באם להרפות או לאסוף את עצמי, ובכל רגע, גם אם אני מרפה, אני יכולה להחליט לאסוף את עצמי מחדש. הועלה ב"פסטיבל נאמן למקום", בערב חשיפה "מחול שלם", ובמתנ"ס חבל יבנה.

U-turn – חזרה בגלל שאלה (2018). כוריאוגרפיה וביצוע: גיטי פורנס. מוזיקה: חני שטרן, וידאו־ארט: ליטל שחר, ליווי אמנותי: שרונה פלורסהיים. היצירה עוסקת בקולות הפנימיים המדהדים והעוברים בתוכי. קולות שאומרים לי שזה "לא מתאים" ו"לא שייך" לנוע ולרקוד על הבמה, ביקורת עצמית. מתוך התוכנייה: "יצירת מחול שנוצרה במהלך הדרך אל היעד, דרך שהפכה להיות היעד בעצמו. מסע של חיפוש וגילוי כאב וריפוי. הושטת יד מתוך הנפילה תעוזה לשאול שאלות , קימה וחיבור מחדש". הועלה בשבוע המחול היהודי "יש מאין" ובמסגרת "מחול שלם".

המקום – דואט לתנועה ומילה (2020). כוריאוגרפיה: גיטי פורנס. יוצרת שותפה: סיגלית בנאי. ביצירה אני מחפשת את המקום שלי בעולם. מתוך התוכנייה: "שתי יוצרות, כוריאוגרפית חסידית, ומשוררת תל אביבית, הופכות על הבמה לאישה אחת שמכילה בתוכה את הפעימה של תל אביב והדבקות של ירושלים. חופש וגבולות. המפגש מעלה את השאלה מה בעצם מגדיר אותי? המקום החינוכי? השייכות החברתית? או שמא 'מקומו של עולם' המצוי בתוכי?" העבודה התפתחה בחממה ליוצרות חרדיות מטעם מועצת הפיס לתרבות ואמנות, בניהול אמנותי של

עוד כתוב בספר: "המחקר שעסק בחוויה הפנימית של הנוסעים בחלל חומק מהפיתוי להגביל את תחושות היראה וההשתאות לנוכח הפלא לחוויות יומיומיות או לעשות להן רדוקציה לתהליכים רגשיים וקוגניטיביים שנגרמים אך ורק כתוצאה מגירוי חיצוני" (שם).⁴

אותה השתאות מהולה ביראה, אותה פליאה משתוממת לנוכח מציאות מופלאה ופנטסטית, נקשרו בדמיני קשר הדוק לתחושות שלי עצמי ביחס לריקוד האנכי. הניסיון האישי שלי כפרפורמרית והסקרנות לגילוי תנועות לא מוכרות הביאו אותי לערוך את המחקר על כבידה מופחתת (Microgravity), שבעיקרו סבב סביב השאלה: כיצד אוכל לחלוק עם אחרים את התחושה הפלאית שאני חשה כאשר אני רוקדת על קירות וגבוה באוויר. לצורך המחקר, השתמשתי בטכניקה של ריקוד על קירות (Vertical Dance), או מחול אנכי, בתנועה של אסטרונאוטים ובספרו של גלגר ועמיתיו.

שיטת המחקר היא מעשית, והיא מתבססת על התנסות וגילוי שלי, יחד עם קבוצה כוללת של 36 משתתפים,⁵ וכן על טכניקות של ריקוד קירות, על תיעוד התנועה של אסטרונאוטים בתנאי כבידה מופחתת ועל ספרו של גלגר, שבו הסתייעתי רבות לשם תיאור החוויה והגדרת מושגים. לחוויית ההתנסות שעברתי יחד עם המשתתפים במחקר אני קוראת אקשן פרפורמנס.⁶

אפתח בהסבר קצר על "ריקוד על קירות" והטכניקה הנדרשת לביצועו. לאחר מכן אסקור את המחקר עצמו ואת הדרכים היצירתיות שבהן השתמשתי כדי לאפשר לכל 36 משתתפי המחקר, שזו הייתה להם התנסות ראשונה בטכניקה, להתגבר על המגבלה שבהיעדר הניסיון והאימון הנדרשים. לבסוף, אתאר לעומק את מערכת היחסים המשחקית שנוצרה בין המושגים השתאות, פליאה, סקרנות וענווה, ואתאר את אופן התהוותם הייחודי כערכים מרכזיים בחוויית המחקר ההשתתפותי.

ריקוד אנכי או ריקוד על קירות

בהרצאתה "נתיבי הריקוד האנכי" (The Routes of Vertical Dance) מתארת וונדה מורטי (Moretti, 2018) את לידתו של הריקוד האנכי בשנות ה־70 כתגובה ישירה לנחיתה הראשונה על הירח: אירוע מכונן ששינה את האופן שבו אנו מסתכלים על עצמנו ועל כוכב הלכת שאנו חיים בו. כשמורטי דנה בביטוי האמנותי של הריקוד האנכי שעמד במוקד סרטו *"ירח ותנועה"* (Moon and Movement, 2020), היא ציינה את גיבושה של "השקפת עולם ייחודית", שנבעה במידה רבה מהאמצים האדירים של המעצמות במלחמה הקרה לכיבוש החלל (Moretti, 2020). ההכשרה שעברו האסטרונאוטים של נאס"א והקוסמונאוטים הרוסים, לרבות ריתקו וקיבועו של הגוף כנגד קיר במנח אופקי (כפי שנעשה גם בריקוד אנכי) ואימון בטיסות פרבוליות,⁷ הוצגה לציבור כאמצעי להפגנת עוצמתן של ארצות הברית ושל ברית המועצות. פרקטיקות אלה, מצדן, צדו את תשומת לבם של אמני תנועה ברחבי העולם. דוגמה מפורסמת לכך היא עבודה של טרישה בראון משנת 1970, *"אדם הולך על קיר בניין"* (Man Walking on the Side of a Building).⁸

החוקרת והאמנית קייט לורנס (Lawrence) מתארת את הריקוד האנכי באופן הבא: "ריקוד אנכי הוא פרקטיקה שבמהלכה נעזרים הרקדנים בציד שמשמש מטפסי הרים ועובדי גובה בתעשייה, במטרה לתמוך אותם כנגד הקיר, כך שהקיר עצמו הופך משטח לריקוד. שימוש היברידי זה ברתמות ובציד תעשייתי מאפשר לרקדנית האנכית להיחשף לתפיסת חלל שונה לחלוטין, ואגב כך לאמץ טכניקות ויכולות פיזיות חדשות" (Lawrence, 2017, עמ' 11).

פתרונות יצירתיים

איך אפשר לכייל מחדש את הקשר הפנימי בין המוח לבין גוף כדי לעורר תנועה, כאשר תנאי הכבידה משתנים באופן דרסטי? הניסיון שלי מלמד שאפשר להתגבר על האתגרים הפיזיים ועל הלחץ שנוצר במנח הגוף האופקי כשנעזרים בכוח הדמיון ומדמים שהקיר אינו אלא רצפה רגילה שאנו עומדים עליה. הדמיית מציאות חלופית כזו פותחת פתח להתרחשושה של חקירה פיזית חדשה, דמוית קסם, והאדם שמתנסה בריקוד אנכי יכול למצוא בעצמו מעין כוחות־על כמו יכולת ריחוף,

ציפה, גלישה ודאייה. במילים אחרות, ריקוד אנכי מביא עמו בהכרח התמסרות של המתנסה בו למציאות חלופית.

במחקר נדרשתי להדריך משתתפים חדשים שמתנסים בפרקטיקה לראשונה, היה עליי לברר כיצד להקנות בזמן קצר יחסית את העקרונות הבסיסיים של תנועה ברתמה, כך שיחושו נוח ובטוח מספיק כדי לחקור את התנאים הפיזיים החדשים של שינוי מרכז הכובד והכבידה המופחתת. עד מהרה הבנתי שהתשובה לכך מתחלקת לשתי קטגוריות בסיסיות: ההתאמה הפיזית והשימוש בדמיון.

הקטגוריה הראשונה קשורה במציאת עזרים שיחליפו את הצורך באימונים ארוכים, ואילו הקטגוריה השנייה נדרשת לברוא סביבה מדומינת שתאפשר למשתתף להמריא אל עבר מחוזות חדשים, מוזרים ומופלאים. בהשראת הסקירה ההיסטורית של הריקוד האנכי במחקרה של מורטי והמונחים "השתאות" ו"פליאה" בהקשר של מסע בחלל במחקרם של גלגר ועמיתיו, החלל החיצון הפך עבורי למועמד הטבעי ביותר עבור המטרה של יצירת יקום דמיני עבור המשתתפים במחקר. בניסוי המתואר ב־ANPOA&W, הצוות יצר הדמיה של חדר שבו שוהים אסטרונאוטים בתחנת החלל הבינלאומית (ISS) בזמן שהם מקיפים את כדור הארץ:

The design of [the] Experiment [...] tried to leverage the affective aspects of the narrative, leaning on a framing narrative to support the sense of immersion...Research assistants explained that there would be a "launch" and participants...were whisked into a mixed-reality space, made to resemble a space capsule, with portholes (served by LCD screens) that would provide digitally-generated views of the earth from space (Gallagher et al. 69, 2015).

בסיוע עזרים שמשמשים שחקנים במשחקי מחשב של מציאות מדומה וביצור הנרטיב של הקפת כדור הארץ, עלה בידי הנסיינים להביא את משתתפי הניסוי למצב הרצוי של היטמעות מוחלטת במציאות אחרת, וירטואלית. עורכי המחקר ניתחו את תוצאות הניסוי באמצעים קוגניטיביים וחוויתיים גם יחד: המשתתפים חוברו לאלקטרודות של EEG (א.א.ג.), fNIR, והתבקשו למלא שאלונים ולהשתתף בראיון. ניתוח של השאלונים ושל תוצאות הבדיקות הפיזיולוגיות העלה תשובה חיובית חד־משמעית באשר לשאלה אם אפשר לעורר חוויות של השתאות ויראה (Awe), השתוממות ופליאה (Wonder) בסביבה מדומה.

האופן שבו נערך מחקרם של גלגר ועמיתיו, על מבנהו הסדור והמדעיות המוקפדת שלו, היה מאיר עיניים, ואת הניסוי שלי בכבידה מופחתת באמצעות ריקוד אנכי שמבוצע על ידי משתתפים לא מקצועיים החלטתי ליצור בהשראתו. כדי לעורר במשתתפי הניסוי את אותן תחושות של יראה והשתאות, תכננתי הדמיה בשם *Moon Spot*, שבמסגרתה "שוגר" בכל פעם משתתף אחד לירח. בניסוי זה השתתפו כעשרים משתתפים.

ורבל בסדנה של לינדסי בוטשר, פסטיבל מחול אווירי, לה בול, צרפת, 2011. צלם: לא ידוע Wrobel during a workshop with Lindsey Butcher. La Boule Aerial Dance Festival, France, 2011

כדי להקל על המשתתפים הבלתי מנוסים בטכניקה, נעזרתי בפתרון טכני בשם "המערכת" (The System):⁹ בעזרת חיבור המשתתפת לרתמה, עלה בידינו להפעיל משקל נגד למסת הגוף, ובכך נוצר אפקט נדנדה שאיפשר למשתתפת להתנסות בתחושת הכבידה המופחתת – מנקודת מוצא בעמידה על הרצפה, במקרה זה, במקום תלייה כנגד הקיר במקרה של ריקוד אנכי – ובכך לדלג ו"לצוף" כמו האדם על הירח. המערכת הזו, בשילוב הדמיה ויזואלית של פני הירח על ידי מקרן, היוו יחדיו את אותה תשתית דמינית של *המקום האחר* שביקשתי ליצור.

קמילה בוטינגסרוד, שהייתה אחת המשתתפות בפרויקט שלי, דיווחה על רשמיה מהניסוי באתר שלה (https://camillebuttingsrud.weebly.com/news.) html): "הרגשתי שנטענתי ביכולות גופניות חדשות, והתחושה הפוטנטית הזו הביאה עמה רוח משחקית כמו־ילדית וסקרנות עזה לחקור את הגוף החדש הזה ואת תנועתו במרחב אחר, לא מוכר. כך מצאתי את עצמי הפוכה על פניי או דואה באוויר, והתחושה ששלטה בכל הסשן הייתה שחרור מכבלי הגוף ומעריצותה של הכבידה והרחבה עצומה של אפשרויות התנועה"¹⁰.

התנסויות

למשתתפות ומשתתפי הניסוי חולקו שאלונים שחיברתי על סמך השאלונים במחקר המתואר ב־ANPOA&W, עם התאמות מתבקשות להיבטים הגופניים השונים של הניסוי שלי. אל השאלונים המקוריים ממחקרו של גלגר צורפו הגדרות משלהם למונחים השתאות ופליאה, וכן הגדרה של שני מונחים נוספים: סקרנות (Curiosity) וענווה (Humility). שני המונחים החדשים הללו צורפו לשאלונים ולמחקר בכללו, בעקבות ניתוח הראיונות שנעשו עם האסטרונאוטים שהקיפו את כדור הארץ בתחנת החלל הבינלאומית (ISS). "המחקר שלנו היה פנומנולוגי בטבעו: התמקדנו במיוחד בהיבטים החווייתיים ובתחושות שהתעוררו בקרב האסטרונאוטים, בהתבסס על התיאורים שלהם עצמם"¹¹. אלה ההגדרות כפי שהופיעו ב־ANPOA&W:

השתאות: חוויה או תחושה ראשונית של התפעלות אין קץ מתופעה פנטסטית, נשגבת וכבירה.
פליאה: חוויה או תחושה רפלקטיבית שכוללת בתוכה אי־יכולת או היעדר אפשרות להכיל את התופעה או את הגירוי החיצוני בתוך מסגרת מושגית או סיבתית מוכרת.
סקרנות: הדחף לדעת, לראות, להתנסות או להבין דברים חדשים.
ענווה: הכרה באפסות האדם החווה ובחשיבותו היחסית הזניחה ביחס לאינסופיות של היקום הסובב אותו.
(Gallagher et al. 2015, 179)

לאחר שמשתתפי הניסוי קראו את ההגדרות, הם התבקשו לציין אם הם התנסו בחלק מן התחושות הללו או בכולן. כאמור, מה שהצית את דמינוי מלכתחילה במחקר של גלגר ועמיתיו היו המונחים "השתאות" ו"פליאה", ואילו המונחים "סקרנות" ו"ענווה" עוררו בי עניין מועט יחסית, מכיוון שראיתי אותם בזמנו כלא קשורים לניסוי שלי. הנחה זו התבררה בהמשך כשגויה, מכיוון שעם התבששותו של הפרויקט *Microgravity* כמחקר אינטר־דיסציפלינרי, עלו מונחים כמו "טיפול" ו"אמפתיה". מבעד לפרוימה הזו, נוצרת אפוא זיקה ברורה בין ההיבטים הטיפוליים הללו לבין מקור הענווה ב־ANPOA&W. ארחיב על ענווה בהמשך.

לאור הציפיות הראשוניות שלי, מכל ארבעת המונחים, החוויה המשותפת היחידה לכל 20 המשתתפים שמילאו את השאלונים הייתה סקרנות. התוצאה הזו של התשובות לשאלונים הובילה לשלב הבא בניסוי, "ביקור בירח של שבתאי" (A Visit to Saturn's Moon) שבו השתתפו כ־12 משתתפים. שלב זה בניסוי כלל אלמנט נוסף, לצד "המערכת": סימולציה של מציאות מדומה (VR) שמדמה מערת קרח באנקלדוס, אחד מהירחים הרבים והקפואים שמקיפים את כוכב הלכת שבתאי. בהמלצתו של סיימון לייבושיץ (Lajboschitz),¹² ההדמיה עוצבה בעזרת התוכנה Tilt Brush. פיתוח החוויה ההשתתפותית הזו הושפעה בין היתר משיחות עם אמנית האנימציה מיכל קרנות על המושג Immersive Storytelling.¹³ בגלל המורכבות הטכנית של הניסוי, הזדקקתי לעזרה של מנחה נוספת בתפעול החוויה ההשתתפותית עם המתנסים, וכך הצטרפה למחקר אמנית המחול ופעילת

האקלים טניה מונטאן רודל (Montan Rydell). המסתורין שאופף את אנקלדוס והפוטנציאל של קיום חיים בירח הזה הפכו אותו מועמד טבעי לשלב השני בניסוי שלי. היה זה ניסיון נוסף לעורר במשתתפים תחושות של השתאות ופליאה, כפי שתיאר אותן האסטרונאוט גאס גריסום (Grissom): "בשום מקום אחר אינך יכול לתפוס באופן כה מוחשי את מלכותו של כדור הארץ שלנו, ובו בזמן להיות כה אפוף השתאות ויראת כבוד לנוכח המחשבה שזהו רק אפס קצהו של היקום הגדול ואינספור הפלנטות ששוכנות בו".¹⁴

ורבל (מימין) תומכת בטניה מונטן רודל (שמאל). ריזינסי של המחקר האמנותי באורהוס, דנמרק, 19 נובמבר 2022. צילום: פאולה פנה Wrobel (right) supports Yana Montan Rydell (left). Residency at Aben Scene, 19 November, 2022. Photo: Paula Pena

שימוש במציאות מדומה ככלי סיפורי תרם תרומה מכרעת לתחושת ההתמסרות וההיטמעות המוחלטת של המשתתפים בעולם האחר שביקשנו לברוא עבורם. עדות לכך ניכרת היטב בתיאורה של אחת המשתתפות: "כשהתרוממתי לבסוף וזינקתי באוויר, ראיתי לפני גביש קריסטלי מרחף באוויר, והעולם האמיתי נשכח ממני באחת. הרגשתי כאילו אני צוללת מתחת למים ועם זאת במקום אחר לגמרי, ועם התחושה של חוסר המשקל הולכת וקונה לה ממשות בתוכי, התחלתי 'לשחות' בחלל".¹⁵

הניסוי "ביקור בירח של שבתאי" מדגים את השימוש המשלים בעזרים פיזיים ובכלים להדמיה ויזואלית כאמצעי שיגור אפקטיבי למדי אל עולם אחר. עם זאת, מתוך 12 המשתתפות והמשתתפים דיווחו שישה בלבד על תחושת השתאות, וחמישה בלבד דיווחו על תחושת פליאה; מנגד, כל 12 המשתתפים ציינו כי התעוררה בהם תחושת סקרנות.

לנוכח הממצאים העקביים הללו, לא יכולתי שלא לתת את דעתי למונחים המשלימים, סקרנות וענווה. הדומיננטיות של תחושת הסקרנות הצריכה חקירה נוספת ועוררה שאלות חדשות: כיצד מבחינים בין השתאות, פליאה וסקרנות כשהן נתונות בהקשר של התנסות למידה גופנית מזוהת בכבידה מופחתת בחלל דמוי ירח? מדוע סקרנות היא התחושה הדומיננטית והעקבית מכולן? והאם ייתכן שעצם התנועה בתנאים הללו מולידה פרשנויות אחרות ומובנים שונים לאותם מונחים, פרשנויות ומובנים שחורגים מאלה המתוארים ב־ANPOA&W? בעוד ב־ANPOA&W המושגים הסקרנות והענווה נבעו מתוך יראה ופליאה,

הרי במהלך המחקר שלי אלה התגלו באופן טבעי ותפסו את מקומם בהיררכיה. ההשתאות נחוותה כתחושה רגעית (בבחינת רגע של "וואו!"), וכך גם תחושת הפליאה שלא נשמרה ברציפות לאורך הסשן. בתחילה המשתתפים הקדישו זמן קצר במחשבה על המוזרות של הסיטואציה החדשה הזו, אבל עד מהרה הם שבו להתמקד בחקירת אפשרויות התנועה בתנאים השונים של המרחב. כך, הבנתי שהסקרנות משמשת כמנעי לפעולה, מעין מנוע חיפוש בשירות החקירה התנועיתית, בעוד תחושות ההשתאות והפליאה הן פסיביות יותר באופיין. מרגע שהסקרנות מתעוררת, המשתתפת יכולה לרתום אותה למשחק הגילוי של אפשרויות חדשות ושל עולמות לא נודעים, ופעמים רבות המשחקויות הזו מעוררת תחושות של שמחה, קלילות ושחרור. גם אני עצמי, כחוקרת, עברתי תהליך דומה: אף שתחילה שימש עבורי המסע בחלל אמצעי להשגת המטרה – לאפשר למשתתפים שאינם מנוסים בריקוד אנכי לנעו בתנאים חדשים בתווך זמן קצר – הסקרנות שלי עצמי לבני החלל החיצון והרצון לחקור אותו התעוררה. נוכחתי עד כמה מועט הידע שלי על כוח הכבידה, והצמא לדעת יותר על כוכבי הלכת האחרים, על היקום, על האפשרות של שהייה בירח מרוחק, החלה להניע את המחקר לכיוונים חדשים.

פרופורציות, דאגה ואחריות: הרהורים על ענווה

האסטרונאוט הקנדי נרג צ'מיטוב (Chamitoff) מצוטט במחקר של גלגר ועמיתיו: "התחושה שאופפת את כל הווייתך היא תחושת הגודל הבלתי ניתן להכלה של היקום העצום. התחושה הזו הביאה עמה באופן בלתי נמנע את תחושת הקטנות והאפסות שלנו, כשם שתושביו של אי זעיר חשים כלפי ממדיו הפנטסטיים של האוקיינוס שסובב אותם" (Gallagher et al, 2015, 5).

במהלך 2020 לא עלה בידי לגייס משתתפים לניסוי בשל מגפת הקורונה שהייתה אז בעיצומה. תחת זאת התמקדתי באפקטים של הכרת הפרופורציות (Scale Effects), שהוגדרו ב־ *ANPOA&W* כ"תמורות בפרספקטיבה ובקנה המידה כתוצאה מהכרה ביחסיות של הגדלים, וליתר דיוק – תחושת האפסות לנוכח אינסופיותו של היקום (Gallagher et al, 2016, 6) ¹⁶. כדי לסייע בתפיסת הגדלים והפרופורציות בעת תנועת הגוף, נעזרנו בצילומי וידאו ובמקרן. בתקופה זו הצטרפה למחקר גם הרקדנית לוסיייה ז'אן סראנו (Jaén Serrano). כך שלושתנו, לוסיייה, טניה ואנוכי, כל אחת בתורה, התחברה ל"מערכת" בתלבושת דמוית חליפת אסטרונאוט ונעה בחלל מופחת כבידה, בעוד השתיים האחרות צילמו אותה במצלמת וידאו. בסרטונים הקצרים שנוצרו, מדגימה כל אחת מהרקדניות את יכולת השהייה בחלל ואת הניתוק המוחלט מכוח הכבידה, ביטול החשיבות של מעל ומתחת, בעזרת רוטציות שלמות של כל הגוף באוויר וריחוף מושלם של הגפיים, ללא מאמץ ניכר לעין.

לאחר מכן העתקנו את הסרטונים הקצרים למחשב והקרנו אותם במרחקים משתנים על הקירות ועל הרצפה בחלל התיאטרון המוחשך שעבדנו בו. היות שרצפת התיאטרון הייתה צבועה בשחור, החלטנו עד מהרה להקרין את הסרטונים על גבי דפי נייר לבנים. כך, בזמן שאחת מאיתנו החזיקה דף לבן, האחרת "טיילה" באיטיות עם אור המקרן בחלל, עד שלפתע הופיעה דמות אסטרונאוטית קטנה על הדף. בנקודה זו בניסוי התעוררו בנו תחושות החמלה, האחריות והדאגה, כשעצם החזקת הדף הלבן "כמו־מצילה" את האסטרונאוטית הזעירה מהיעלמות אל תהום הנשייה.

הנשיאה של דמויות האסטרונאוטיות המיניאטוריות הייתה אפוא ציון דרך מהותי במחקר. אף שהכרנו בכך שאין אלה בני אדם בשר ודם, הדמויות הללו עוררו בנו אמפתיה, דאגה ותחושת אחריות לשלומם של יצורים חסרי אונים שנאבקים לפלס להם דרך ביקום העצום. התגובה הרגשית המפתיעה הזו גרמה לנו לפתח שני מיצגים עם משתתפים נוספים חדשים, תוך שאנו מתבססות על הסרטונים שצילמנו. ביוני 2022 שילבנו את המיצגים האלה כחלק ממחקר *Microgravity*, הפעם בנוכחותן של שלוש משתתפות.

בתשובה לשאלה אם חשנו אכפתיות ואמפתיה בשלב כלשהו במהלך הניסוי ענו כל השלוש שהתחושות הללו התעוררו בקרבן ביחס ל"אנשי החלל הקטנים". אחת מהן כתבה: "כשהיה עלינו לתפוס את 'האיש הקטן', רציתי לאחוז בו כך שלא יישמט מידי". אותה תחושת דאגה ואחריות ליצור פגיע נקשרה ישירות בתפיסת

הגודל היחסי והפרופורציות שתוארו קודם לכן בציטוט של האסטרונאוט צ'מיטוף. רגשות דומים התעוררו בנו כשיצרנו את החוויה ההשתתפותית.

במבט לאחור, נראה שהחקירה האמנותית של הפרופורציות והיחסיות הביאה עמה באופן בלתי נמנע את הענווה, אותו מונח שב־2019 פטרתי כבלתי רלוונטי למחקר שלי. במילים אחרות, ההיוודעות לאפסותם וקטנותם של כדור הארץ ושל האדם שחי בו, אל מול הגודל הבלתי נתפס של היקום, מעוררים מאליהם את תחושת הענווה, ומכאן את הרגש ההורי והטיפולי לנוכח גילויים של פגיעות. בלשונו של הקוסמונאוט הרוסי אלכסיי ליאנוב (Leonov), "האטמוספירה שלנו כה קטנה, כה דקה... זה גרם לי להרגיש שכדור הארץ שביר מאוד ולא מוגן... זה הדאיג אותי. זה הדאיג אותי." (Gallagher 2015, 5)

לוסיה זאן סראנו אחוזת בידיה דף נייר ועליו הקרנה של אסטרונאוט קטנטן. ריידנסי של המחקר האומנותי באורהוס, דנמרק, 9.11.2022. צילום: אסתר ורובל Lucia Jaen Serrano's hands carry a tiny astronaut. Residency at Aben Scene. Photo: Wrobel

סיכום

המחקר האמנותי נושא בחובו את היסוד של הלא־נודע, כחלק בלתי נפרד מהתהליך. זכורה לי היטב שיחה שערכתי עם עינב קטן שמידט באפריל 2022, ברנע של מצוקה וחוסר ביטחון. כשהבעתי בפניה את ספקותי ואמרתי שאיני יודעת לאן בדיוק אני הולכת, היא ענתה: "כל הרעיון הוא החקירה (Exploration) של הלא־נודע. אחרת, מה הטעם במחקר (Research)?".

ב־*Microgravity*, היסודות היו מונחים מלכתחילה: הפרקטיקה של הריקוד האנכי, הרצון לחלוק את החוויה דרך השתתפות, יצירת המרחב המדומיין באמצעות ההדמיה של מסע בחלל החיצון ומונחי היסוד השתאות, פליאה, סקרנות וענווה. עם זאת, הסדר ההיררכי של המונחים הללו נפרע והשתנה במהלך הדרך, והיחסים ביניהם השתנו באופן שיצר משמעויות חדשות ומבנה חדש, שאני, כחוקרת, לא צפיתי מראש. כתוצאה מכך, מצאתי את עצמי נסחפת בתהליך יותר מאשר מנווטת אותו, כשם שהגוף הנתון ברתמה נסחף ומטוטלט מצד לצד בין החבל לבין כוח הכבידה, בכוריאוגרפיה של צורה ותוכן, של תפיסת מקום בחלל. כך, המחקר קיבל חיים משלו, כאורגניזם שלם בעל סדר פנימי וצרכים חיוניים להתקיימותו והימשכותו.

אחרית דבר

כיום, אנו רואים ב־*Microgravity* פרויקט שנועד לאפשר התנסות בתנועה בתנאים דמויי חלל חיצון לכל אדם שחפץ בכך. בזכות המעבר מהתבוננות פסיבית להשתתפות אקטיבית, שבמסגרתה המשתתפים הופכים שותפים למחקר, קראנו ל־*Microgravity* פרויקט של אקשן פרפורמנס.

מעמדו המדעי של הפרויקט הלך והתחזק מאז הושק לראשונה, בזכות דיאלוג פורה שנוצר עם בית הספר האוניברסיטאי לחקר החלל ארהוס (Aarhus Space Center), וכן הודות לפיתוח טכנולוגי בשיתוף עם The Animation Workshop תחת אוניברסיטת VIA. כך, לאחר שקיבלנו מן האסטרונאוטים את ארבעת המונחים השתאות, פליאה, סקרנות וענווה, הם הפכו לעמודי התווך ולקווי היסוד המנחים של הפרויקט *Microgravity*. בעוד ההשתאות והפליאה היו בבחינת הניצוץ הראשון שעורר את הסקרנות ורתם אותה לשירותה של החקירה ההשתתפותית והתנועה, הענווה – שתרגמה, כפי שראינו לעיל, לתחושות של חמלה ולרצון לדאוג ולטפל – היא התחושה שאנו מבקשים לעורר ולטפח ביחד.

לוסיה זאן רופייר סרנו ויאן קופייר מתנסים בחווית תנועה בחלל דרך הקשבה. ריידנסי מחקר האומנותי באורהוס, 24.6.2022. צילום: אסתר ורובל From the left we see Lucia Jaen Serrano and Yann Coppier testing a sonic travel installation. Photo taken by Esther Wrobel at a residency at ABen Scene in June 2022.

הערות שוליים

1 רשמים אישיים מתוך חזרות ליצירה Se Byen Vertikalt בכיכר האדומה Den Røde Plads Holstebro.

2 תואר שני MFA במסלול משלב מחול והוראה בבית הספר Den Danske Scenekunstskole.

3 Wonder ו־Awe הם מונחים סבוכים למדי לתרגום, היות שגם במקור יש ביניהם חפיפה סמנטית רבה, עד כדי כך שקשה להגדיר את האחד בלי להידרש לאחר. במאמר זה מסתמכת על הגדרתם במאמר *A Neuropsychology of Wonder* and לשם הנוחות, בחרתי לתרגם את המונח Awe במילה "השתאות", ואילו Wonder יתורגם מכאן ואילך למילה העברית "פליאה".

4 The study of the experience of those who have travelled to space avoids the temptation to either reduce awe and wonder to mundane experience or explain it completely by reference to some internal processes caused be external stimuli.

5 שלושה קבוצות משתתפים: עשרים Moon Spot, שני עשר בביקור לירח שבתאי ושלושה בריידנסי באורהוס

6 אקשן פרפורמנס (Action Performance), שמבקשת לשלב בין תיאוריה על מחול לבין חקירה אמנותית באמצעות השתתפות. מהווה מעין תת־ז'אנר של תחום אמנות בשם "הופעה השתתפותית" (Participatory Performance).

7 טיסות שכוללות עליות וירידות חדות, במסלול דמוי פרבולה. במהלך הירידה החדה, הגוף נמצא במצב של חוסר משקל, כפי שקורה בחלל החיצון.

8 עבודה שבמסגרתה התהלכו המופיעים על קירות של בתים בעיר ניו יורק. האמנים ביקשו להציע שינוי רדיקלי של היחס בין הארכיטקטורה לבין תנועת הגוף במרחב, וכן ליצור זירה אמנותית חדשה בתכלית. העבודה שימשה גם כאקט הצהרתי על הסדר הפוליטי־חברתי הקיים (להיבט זה של העבודה אתייחס כאן בקצרה בלבד, כמרכיב חשוב של פרקטיקת הריקוד האנכי. קייט לורנס תיארה עבודה זו במאמרה "ריקוד אנכי: כלי לייצור מרחבים חברתיים חדשים" (2019 Lawrence).

9 Dancing on walls [is an activity] that releases the disruptive power of the physical body over the functional plans of architecture and celebrates a re-positioning and valorizing of embodied practices .in the built environment, re-inserting nature into the urban fabric
המערכת פותחה בשנת 2013 לצורך פרויקט מחקר בשם "מערכות" (Systems) מאת אסתר ורובל, במימון מועצת האמנויות הדנית. המערכת פותחה בידי ורובל, בסיוע אנשי בטיחות מקצועים מתחום מופעי קרקס ומחול אווריים (riggers) קארל גייליק ואריאלה ווינטר, בסטודיו Zaccho בסן פרנסיסקו. עיבוד מאוחר יותר של העבודה, בהשתתפות טרואלס פריינסברג, הוצג ב־2018 במהלך הפקת ההצגה Sally's Valley בתיאטרון Teater Nørregaards באודנסה, דנמרק.

10 ראו סרטון של *Moon Spot* בכתובת https://youtu.be/4_7up_laQJf/

11 Our focus was on phenomenology, that is, the experiential' (Gallagher et al 2015, aspects of these descriptions'. 6).

12 סיימון לייבושיץ הוא בן זוגה של חברה טובה שלי, ומשמש כ־CEO בסטודיו למציאות וירטואלית (VR) ומציאות רבודה (AR) קורה (Khora). בסטודיו הזה

‏ פותח בהמשך יישומון עבור הפרויקט שלי, *Microgravity*.

13 המושג הזה, שלקוּח מתוך יצירה קולנועית בטכנולוגיות של מציאות מדומה (VR), מתאר את האופן שבו גורמים לצופה להיטמע לחלוטין בתוך העולם הווירטואלי המוצג בפניו.

14 "Nowhere else can you realize so fully the majesty of our Earth" and be so awed at the thought that it's only one of untold "thousands of planets (Gallagher et al, 2015, 5).

15 מה שהמשתתפת מתארת היה חלק מהמציאות הווירטואלית שיצרנו בתוכנה. במסגרת זו עיצבתי מעין מערת קרח סגלגלה ומעבר לה, באופק, גבישים מרחפים, שתי דמויות של אסטרונאוטים ויצור חלל דמויני דמוי פרפר, על רקע שמיים זרועי כוכבים.

16 changes in perspective concerning relative size – feelings of "smallness in contrast to the vastness of the universe (Gallagher et al, 2015, 6.

ביבליוגרפיה

Gallagher, Shaun. Reinerman-Jones, Lauren. Janz, Bruce. Bockelman, Patricia. and Trempler, Jörg. 2015. *A Neuropsychenomenology of Awe and Wonder: Towards a Non-Reductionist Cognitive Science*. Palgrave Macmillan.

Lawrence, Kate. 2017. "Up, Down and Amongst: Perceptions and Productions in Vertical Dance." PhD diss, University of Surrey.

Lawrence, Kate. 2019. "Vertical Dance: A Tool for Producing Social Spaces." Choreographic Practices. Bangor University.

"Study of Man's Movement with a Space Suit in Lunar Gravity – Full Version." https://youtu.be/dlpdX1zpUfM

Wrobel, Esther. 2020. "Moon Spot." https://www.youtube.com/watch?v=7up_laQJf_4&t=3s.

Moretti, Wanda. 2018. A lecture by choreographer Wanda Moretti titled *The Routes of Vertical Dance* which I attended at the Vertical Dance Forum hosted by Il Posto in Venice Italy in 2018.

Moretti, Wanda. 2020. "Moon and the Movement." http://www.verticaldanceroutes.com/moon-and-the-movement.

Video links pertaining to the artistic research project *Microgravity*: 2022 – Microgravity – Cross-disciplinary research: https://youtu.be/cdS3C6llRDo

2021 – Dance & Participation (MFA Thesis): Tiny Astronauts: Looking for Awe and Wonder, Finding Curiosity: https://drive.google.com/file/d/1hvyOrY0btHXCHvkJ99-8M4mEBq0pWpDI/view?usp=sharing

2020 – MT LAB: Part One – Tiny Astronauts: https://youtu.be/3SaO-vD43w8

2020 – MT LAB: Part Two – Paper Realities: https://youtu.be/hdjW8QAeOd0

2019 – DDSKS: Moon Spot: https://youtu.be/7up_laQJf_4

2019 – Testing Microgravity: https://youtu.be/S0BdfO_65gA

אסתר ורובל היא רקדנית, כוריאוגרפית, חוקרת מחול ומורה. יצירותיה מפגישות את עולם המחול עם עולם הקרקס המודרני. היא בעלת תואר שני (MFA) מבית הספר הלאומי לאמנויות הבמה של דנמרק (2021/DDSKS) ובוגרת הסדנה למחול מטה אשר בנגותן. ורובל מתגוררת עם משפחתה בקופנהגן מאז 2003, ועבודותיה הרבות הוצגו לאורך שנות פעילותה ברחבי אירופה ובארה"ב. בשנת 2012 הוענק לה פרס אמנויות הבמה הלאומי הדני (The Danish Arts Foundation Award) על יצירותיות בלתי רגילה בתחום. מאז 2015 היא מנהלת ויוצרת בתוך הארגון שהקימה Sparrow Dance.